

‘POSVEĆENO ŽIVOTU: TVOM I MOM’¹

KULTURNI BESTIJARIJ

ur. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija-Kiš

(Biblioteka Etnografija, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007.)

Prožetost života ljudi i životinja, usmjerenost čovjeka na životinjski svijet, ali i prikazivanje životinje u oblicima različitih estetskih tvorevina bilježi se već u kulturama najstarijih civilizacija. Od *Biblije* i antičkoga *Fiziologa*, preko srednjovjekovnih bestijarija razvidan je čovjekov literarni interes za životinje. One su sastavni dio mitova, legendi, pridaju im se simbolička značenja i tumačenja, a svako vrijeme ostavlja svoj ikonografski trag u interpretacijama elemenata životinjskoga svijeta. Kako se naše vrijeme odnosi prema animalnom, životinjskom, kako ono reinterpretira prošlo, a kako vidi sadašnje, koje su teme danas u središtu interesa kada se poseže za humanističkom interpretacijom životinjskoga? – samo su neka pitanja koja su se nametnula i na koja se, uz mnoštvo drugih, pokušava odgovoriti u knjizi *Kulturni bestijarij* koju su uredile Suzana Majnarić i Antonija Zaradija Kiš. Trud urednica razvidan je na svakoj od ukupno 790 stranica, i to ne samo u prikupljanju relevantnih tekstova iz različitih područja koji mogu zajednički funkcionirati i kao “priručnik kulturne zoologije” već i u izboru ‘opreme’ knjige,

nizu ilustracija te ukupnoj estetičnosti koja osvaja čitatelja i pruža vizualni užitak. Osim korisne, obuhvatne, te pristupom i metodologijom moderne knjige ona je i ‘lijepi’ knjiški proizvod. Polazeći od sintagme *Animalno je elementarno!* urednice će naglasiti: (...) *krilati bijeli jelen* (otisnut na naslovnici, op. I. S. K.) kao *posrednik između neba i zemlje simbolizira uzvišenu, poletnu razboritost te dugovječnost i sveopće obilje zbog razgranatoga rogovlja, a kompilacijski provodni motiv zeca i sove* (otisnuti na razdjelnim stranicama i početku svakoga članka op. I. S. K.), *simbol neprekidne obnove života u svim njegovim oblicima i racionalne spoznaje, pronosi nas kroz promišljanja trideset i sedmero autorica/autora o modusima odnosa ljudske prema životinjskoj egzistenciji.* (str. 11)

Knjiga je razdijeljena u sedam dijelova u kojima se osmišljeno objedinjuju radovi na temelju zajedničkih idejnih poveznica. U prvoj cjelini ***Biblijska duhovnost životinja*** zastupljena su tri članka kojima se na trima različitim područjima pokazuje odnos biblijskoga teksta prema životinjskome svijetu. *Dvostruka predodžba*

¹ Preuzeti moto knjige *Kulturni bestijarij*.

životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske knjige o Jobu tekst je Antonije Zaradije Kiš, koja na glagoljaškom predlošku prati odstupanje od biblijskoga teksta kroz tekstološke prilagodbe i prevoditeljske slobode te zaključuje da je najviše odstupanja u predodžbi mitoloških životinja staroga Orijenta koje uglavnom pripadaju apstraktnoj kategoriji koju je zbog pojmovne neuhvatljivosti teško implantirati u drugo podneblje (str. 47). Jadranka Brčić (*Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti*) problematizira referencije na životinjski svijet u *Bibliji* i promjene koje se kroz povijest događaju u odnosu prema životinjama – od Staroga i Novoga zavjeta, preko antike i srednjega vijeka do ekoteologije i prava životinja te upozorava na krajnosti koje je donijelo naše vrijeme. Likovno predočavanje životinjskoga svijeta u srednjovjekovlju u središtu je interesa teksta *Istarski srednjovjekovni bestijarij: životinje na istarskim srednjovjekovnim zidnim slikama* Rosane Ratkovčić koja podastire niz podataka o prikazu životinja kroz zadane ikonografske motive, ali uočava 'prodor' motiva koji se preuzimaju iz svakodnevnog života srednjovjekovnoga istarskoga sela.

Drugo se poglavlje *Iz mitske i etno faune* fokusira na teme domaće i strane narodne, pučke tradicije, folklor, etnologije pa sva do zoosimbola feng shuija. To poglavlje 'otvaraju' tri prevedena teksta: *Simbolika životinja u slavenskoj narodnoj tradiciji: domaći kukci – nametnici (buha, uš, stjenica, žohar)* Aleksandra V. Gura prijevod je poglavlja autorove knjige *Simvolika životnyh v slavjanskoj narodnoj tradicii* (Moskva 1997); "Ko kurjaka

prati, taj će padati s gore": intertekst vuka i epilepsije u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog areala prijevod je teksta Pietera Pilasa, a *Uloga predaje o gospodarstvu vukova u strukturi ljetnoga ciklusa* prijevod je teksta Mirjam Mencej. Slijede tekstovi domaćih autora. *Zašto su ljudi prisutnošću na nebesima počastili još samo životinje? Riječ je o licu prirode koje je svojim kretanjem očito lako povezivo s njima. Od 88 zvijezda aktualne kodifikacije iz 1922. godine 42 ih oličava stvarne ili mitološke životinje. Kao korijeni ustaljene razdiobe zvijezda leže u mitologiji klasičnih europskih naroda, životinje su češći nebeski prizor na sjevernoj polutki, (...)* (str. 169) citiran je početak teksta *Jadrana Kalea Nebeski živinokruzi* kojim autor intrigantno vodi čitatelja kroz gibljiva noćna nebesa na kojima se smjenjuju progniteljski primjeri životinja iz klasične mitologije, ali i ranijih kultura pa sve do živinokruga kako je domaći prevoditelj *Biblije* preveo zodijski. Vlastito kazivanje oprimjeruje predajama i etimologijom te primjerima korištenja nazivlja nebeskih tijela u hrvatskoj tradiciji. Temom *O Hunoru i Magoru te ženici sovi – iz mađarske mitske i etno faune* bavi se Jadranka Damjanov polazeći od dviju mitskih životinja (*turulmadár i csodaszarvas*) koje su zabilježene u mađarskim srednjovjekovnim kronikama kao i o Hunoru i Magoru odakle potječe ime Mađara i Huna. Pronalazi primjere prikaza životinja u srednjovjekovnim mađarskim kodeksima, u bajalicama i baladama te na uporabnim predmetima. Ivan Lozica u tekstu *Karneval životinja* svoj interes usmjerava na dvije osnovne teme: maske u obličju životinja u koje se maskiraju ljudi te na

uporabu živih životinja u pokladnom razdoblju uključujući njihova proganjanja, zlostavljanja i ubijanja. U svome prilogu *Dekodiranje ovozemaljskih čina: vjerovanja o životinjama u hrvatskoj etnografiji* Jadranka Grbić (...) *pozornost posvećuje samo jednome aspektu predodžaba o životu i svijetu: animalističkim predodžabama. Pristupa im se kao dijelu hrvatskoga tradicijskoga nasljeđa, načinu mišljenja i svjetonazoru; kao osobitomu tipu komunikacije/govora/mentalne aktivnosti koju su ljudi prakticirali u odnosu spram životinjskoga svijeta, s kojim je, baš kao i s "ostatkom cijeloga svijeta", imajući na umu vlastitu egzistenciju, izgrađivao interakciju na načelu jedinstva i solidarnosti.* (str. 219-220) Autorica prati vjerovanja u tajnovite i nadnaravne sile koja se vezuju uz domaće i divlje životinje uz primjere iz hrvatske etnografske građe te zaključuje o *prevažnoj i časnoj ulozi životinja u ključnim trenucima u životu i u godišnjem svagdanu i blagdanu* (str. 235) Alojz Jembrih u radu *Konjska vračva* prezentira tekst jedne kajkavske rukopisne *ljekaruše* zadržavajući se na receptima za liječenje konja. O *Vjerovanju u bića koja se pretvaraju u životinje* piše Luka Šešo, razmatrajući temu o *vješticama (štrigama), mōrama i krsnicima* koji imaju moć uzimanja životinjskog lika te prati njihove transformacije u hrvatskoj tradiciji. Slijede dva osvrta Maje Bošković-Stulli koja su prikazi dvaju knjiga jedan iz 1973., te drugi iz 1995., a odnose se na relevantne naslove za cjelinu ove knjige. Poglavlje zatvara tekst Koraljke Kuzman Šlogar *Zoosimboli feng shuija – na razmeđu Istoka i Zapada.*

Treća cjelina knjige ***Boškarin i puh: od eksponata do "specijaliteta"*** donosi

tekstove dviju autorica, Ivone Orlić *Boškarin – od težaka do izložbenog eksponata* i Nives Rittig-Beljak *Puh – nekad i danas od ulova do regionalnog specijaliteta.*

Području lingvistike pripadaju radovi objedinjeni u četvrtom poglavlju ***Zoolingvistika.*** Uvodni je tekst Nikole Viskovića *Jezik i životinja*, dopunjeno poglavlje iz autorove knjige *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.) kojom je inicirao ideje kulturne animalistike na našim prostorima, a tekstom se postavlja teza koju zastupa kulturna zoologija da je jezik mnogostruko prožet životinjstvom – *kao jezik životinja i kao jezik čovjeka.* O toj tezi autor raspravlja kroz četiri teme: o generičkoj moći znakovnog komuniciranja ili razmjene (unutarvrskih i međuvrskih) informacija među životinjama; o, u osnovi ispravnoj intuiciji da "životinje govore" koja vodi čovjeka u svim vremenima do želje da razumije životinjski govor i da sa životinjama razgovara; o imenovanju životinja i onoga što životinjama pripada; te o tome da se u jeziku putem asocijacija na životinje ili neke njihove atribute imenuju svakovrsne čovjeku važne pojave, a posebnu temu čini označavanje zoonazivima svih tipova ljudskih karaktera i ponašanja. *Životinjske nazive u slengu* obrađuje tekst Stipe Kekeza koji pokazuje da se današnja uporaba životinjskih naziva *u slengu, uglavnom, svodi na vizualnu asocijativnost, želju za stilskim izrazom te ironiju i ismijavanje.* (str. 385) Na dijalektološko viđenje teme referira se rad *O nekim hrvatskim dijalektnim frazemima sa zoonimskom sastavnicom* Mire Menac-Mihalić, a *predmet istraživanja u ovome radu su frazemi koji kao jednu od sastavnica imaju riječi pas,*

kuja i kuće. Autorica utvrđuje da je najviše promatranih frazema poredbeno (88%), a Među poredbenim frazemima prevladavaju oni koji promatrane zoonimske sastavnice povezuju s negativnim karakteristikama. Stvarajući takve frazeme čovjek očito nije mislio na svog najboljeg prijatelja, ljubimca, nego na onu životinju koja mu nije bliska, bilo zato što pripada nekom drugom ili je lutilica – bila je za govornika izvor straha ili opasnosti. (str. 397-398) Proučavanjem zoonimskih frazema sa sastavnicama: *bik, vol, krava, kravica, tele, jarac, koza, jare, kozlić, ovca, ovčica, janje, svinja, prasac, prase* bavi se Ivana Vidović Bolt u radu *Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji*.

Peto poglavlje *Litterarum bestia* donosi šest radova s područja povijesti i teorije književnosti te književne antropologije. Zlata Šundalić istraživanjem koje prezentira tekstom *Fauna u Držićevim pastoralama* razbija uvriježenu predrasudu iz literature da se u Držićevim djelima ne prepleću stvarni, realistički s vilinskim svijetom, već da su oni sasvim odijeljeni. Detaljnom čestotnom analizom faunističkoga leksika i rangiranjem životinja po frekvenciji pojavljivanja u pastoralama autorica utvrđuje znatniju raznolikost aktualiziranoga životinjskoga svijeta u seosko-vlaškom prostoru nego u prostoru pastoralnoga, te utvrđuje prepletanje i povezivanje tih dvaju prostora/svijetova na razini govora što u konačnici izaziva smijeh. *Humana fauna* Michela de Montaignea Lade Čale Feldman intrigantna je i nadahnuta interpretacija koja se odnosi na izvadak Montaignove *Apologije* posvećen životinjama u kojemu on obznanjuje ideju razvlašćenja humanocentrizma pa

autorica postavlja retoričko pitanje *Tko zna, možda nas podsjeća, kao antički autori koje citira, na preuzetnost našeg zaborava, varljivo uvjerenje kakao smo se tek danas konačno dosjetili da nismo mjera sviju stvari?* (str. 457) Dejan Ajdačić propituje temu *Životinje i demoni u nekim slavenskim književnostima 19. stoljeća*, Hrvoje Jurić prezentira tekst *Uz Život životinja J. M. Coetzeeja i replike na nj*, a Giga Gračan donosi duhovit pregled *Mačka u Hrvatâ literatâ: nacrt kataloga*. Svi su navedeni tekstovi ovoga poglavlja ranije već objavljivani te za ovu priliku ponešto pretrađeni, a 'nov' je tekst Borislava Pavlovskog *Aktualizacija mita o zmiji ili: "Zar vredi zbog Bosne plakati?"* u kojemu analizira pripovijetku *Zmija* Ive Andrića s niz aspekata: simboličkoga, arhetipskoga, historijskoga, kulturološkoga, antropološkoga, tradicijskoga i religijskoga, te zaključuje *Andrić ne aktualizira samo mitski i simbolički značaj zmije već ga usklađuje s novim/modernim oblicima i sadržajima mišljenja te spoznaja o povijesnoj zbilji koja je u znaku bića sa zarobljenim umom jer su naučena eksperimentalno racionalizirati svaku materijalnu datost i pojavnost, bez obzira na njihovo ponekad neodgonetljivo podrijetlo.* (str. 526)

Cjelina *Animalistički ekofeminizam* okuplja tekstove Sanje Kajinić *Ekofeministički pristup iskorištavanju kitova u Melvilleovu Mobyju Dicku – "čovjek osjeća neko zadovoljstvo kad čita o kitovima kroz njihove vlastite naočari"*, Mirele Holy, *Animalizam u (eko)feminističkim diskursu: od ontološkog veganizma do ekološkog animalizma*, Snježane Klopotan, *Ni žena ni životinja: identiteti feministice i aktivistice za prava životinja* te An-

kice Čakardić *Simetrija položaja životinje i žene kao ne-čovjeka*. Svim je tekstovima zajednički ekofeministički rakurs gledanja za koji je *zajednička povezanost i cjelovitost teorije i prakse kao i potvrđivanje osobite snage i integriteta svih živih bića*.

“Machina animata“ i prava životinja posljednje je poglavlje knjige u kojemu se kroz sedam tekstova razmatra teme iz naše suvremenosti. Rajka Polić prezentira analizu *Ideološka uporaba životinja u udžbenicima*; Renata Jambrešić Kirin piše tekst naslovljen *“EU nije cool, sir i vrhnje jesu“: figure krave u dvjema umjetničkim praksama*, a Zoran Čiče *Sve su životinje jednake, ali pred ljudskim su srcima i zakonom neke životinje jednakije od drugih*; pravnim regulacijama *“životinjskoga“* bavi se Bernard Jan u tekstu *Zločin i kazna: ubijanje životinja i zakonodavstvo u Hrvatskoj* suočavajući čitatelja sa šokantnim podacima iz prakse. Borisu Becku (*Oko koje gleda Boga: životinja kao čovjekova proteza*) polazište je stvarni događaj iz iskustva hendikepirane osobe da bi esejistički progovorio o vlastitim razmišljanjima utemeljujući ih u suvremenoj literaturi, ali i u *Bibliji*. Upućuje nas na mogućnosti brisanja granica između čovjeka i životinje vrativši se polazišnoj tezi

vlastita teksta (...) *odnos[u] slijepe osobe i psa vodiča: oni surađuju, imaju povjerenje jedno u drugo, žive zajedno. Životinja kao čovjekova proteza može biti organ koji daje više, koji daje ljubav – i oči da se ugleda Bog.* (str. 737) Igor Lasić prezentira potresnu priču *Povratak medvjeda: uvodno poglavlje istraživanja o jednoj ratnoj migraciji*, a Suzana Majnarić progovara o temi *Antropornografija ili životinja kao skopofilijski i seksualni predmet* suočavajući nas sa zlostavljanjem životinja u seksualne svrhe.

Urednice su vrlo uspješno dale presjek *“stanja“* kulturne animalistike afirmirajući i pojam *specizma* (označava postup u sustavu i postupcima da se bilo kojem neljudskom biću prida jednaki obzir i poštovanje) nedovoljno prihvaćen na našim prostorima. Veliki interdisciplinarni raspon tema koji se uspijeva obuhvatiti prezentiranjem nekih već objavljenih te uz većinu tekstova koji se po prvi put objavljuju, zastupljenost domaćih i stranih autora, vrlo opširna literatura podastarta unutar pojedinih subspecialističkih pristupa kao i suvremenost mnogih očista samo su neke od odrednica *Kulturnog bestijarija* – knjige koja poziva na različita čitanja i potiče na promišljanja.

Ines Srdoč-Konestra